

Теорія та методика навчання

УДК 378:373:613

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19145682>

**Сутнісна характеристика готовності майбутніх учителів біології до
еколого-валеологічного виховання учнів основної школи: критерії,
показники, рівні сформованості**

Блажей Андрій Сергійович

аспірант другого року навчання кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Дніпро, Україна ORCID ID 0009-0002-4970-225X

Прийнято: 12.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026

***Анотація.** В статті розкривається проблема еколого-валеологічної освіти сучасного педагога та формування готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи, адже розв'язання актуальних проблем, пов'язаних із збереженням довкілля та здоров'ям людини, потребує суттєвих змін у різних сферах, зокрема політичній, економічній, соціокультурній та освітній: саме така трансформація має на меті сформувати новий підхід до взаємовідносин людини з природою/ Наголошується, що сучасний учитель біології повинен мати високий рівень екологічної культури, валеологічної компетентності, усвідомлювати цінність здоров'я як індивідуального й суспільного феномена, володіти знаннями про закономірності функціонування живих систем і принципи сталого розвитку. Важливим є сформованість професійної готовності до реалізації ідей еколого-валеологічного виховання, що передбачає інтеграцію екологічних і здоров'язбережувальних знань у зміст навчального процесу.*

Розкривається зміст та структурні компоненти готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи, зокрема когнітивний, аксіологічний, результативний, саморегуляційний; Критеріями готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання визначено інтелектуально-світоглядний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний, що визначають: систему еколого-валеологічних та біологічних знань на рівні понять та категорій; розуміння закономірностей взаємодії людини і природи на основі гуманістичного світогляду; професійні знання вікових особливостей учнів основної школи методик формування готовності до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи; усвідомлення соціальної значущості еколого-валеологічного виховання; позитивному ставленні до екологічних і здоров'язбережувальних цінностей; внутрішній мотивації до професійної діяльності в цій сфері; уміння проєктувати та реалізовувати еколого-валеологічні виховні заходи; застосування здоров'язбережувальних і екологічно орієнтованих педагогічних технологій; інтеграція змісту біології з екологічною та валеологічною проблематикою для самооздоровлення; здатність до самоаналізу власної педагогічної діяльності; оцінювання результатів еколого-валеологічного виховання учнів; готовність до професійного самовдосконалення.

Робиться висновок, що готовність майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної є це інтегративною особистісно-професійною якістю, що виявляється у здатності та стійкій спрямованості педагога ефективно здійснювати цілеспрямований освітньо-виховний процес, спрямований на формування в учнів екологічної свідомості, ціннісного ставлення до природи і власного здоров'я, екологічно та валеологічно доцільної поведінки. Ця готовність формується в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти та передбачає єдність знань, цінностей,

мотивів, умінь і практичного досвіду, необхідних для реалізації еколого-валеологічного виховання в умовах сучасної основної школи.

Ключові слова: *екологія, валеологія, еколого-валеологічна компетентність, учитель біології, готовність до еколого-валеологічного виховання, учні основних школи*

Essential Characteristics of Future Biology Teachers' Readiness for Ecological and Valeological Education of Middle School Students

Blazhei Andrii Serhiiiovych

PhD student, second year of study, Department of Theory and Practice of Technological and Vocational Education, Donbas State Pedagogical University

ORCID ID: 0009-0002-4970-225X

Abstract. *The article addresses the problem of ecological and valeological education of the modern teacher and the formation of readiness of future biology teachers for ecological and valeological education of middle school students. The solution of pressing problems related to environmental preservation and human health requires significant changes in various spheres, including political, economic, socio-cultural, and educational domains. Such a transformation aims to establish a new approach to the relationship between humans and nature. It is emphasized that a modern biology teacher must possess a high level of ecological culture and valeological competence, be aware of the value of health as both an individual and social phenomenon, and have knowledge of the patterns of functioning of living systems and principles of sustainable development.*

An important aspect is the formation of professional readiness to implement ecological and valeological education, which involves integrating ecological and health-preserving knowledge into the content of the educational process.

The article reveals the content and structural components of future biology teachers' readiness for ecological and valeological education of middle school students, namely cognitive, axiological, resultative, and self-regulatory components. The criteria for readiness are identified as intellectual-worldview, motivational-value, activity-practical, and reflexive-evaluative, which determine: the system of ecological, valeological, and biological knowledge at the level of concepts and categories; understanding of the patterns of human–nature interaction based on a humanistic worldview; professional knowledge of age-related characteristics of middle school students and methods for forming readiness for ecological and valeological education; awareness of the social significance of ecological and valeological education; positive attitude toward ecological and health-preserving values; intrinsic motivation for professional activity in this field; ability to design and implement ecological and valeological educational activities; application of health-preserving and ecologically oriented pedagogical technologies; integration of biology content with ecological and valeological issues for self-health management; capacity for self-analysis of one's pedagogical activity; assessment of the results of ecological and valeological education of students; readiness for professional self-improvement.

The conclusion is that the readiness of future biology teachers for ecological and valeological education of middle school students is an integrative personal-professional quality manifested in the teacher's ability and stable orientation to effectively conduct a purposeful educational process aimed at developing students' ecological consciousness, value-based attitude toward nature and their own health, and ecologically and valeologically appropriate behavior. This readiness is formed during professional training at higher education institutions and implies the unity of knowledge, values, motives, skills, and practical experience necessary for the implementation of ecological and valeological education in modern middle school conditions.

Keywords: *ecology, valeology, ecological and valeological competence, biology teacher, readiness for ecological and valeological education, middle school students.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства характеризується посиленням впливу людини на природне середовище. Як складова частина біосфери, людство підпорядковується її фундаментальним законам. Водночас, на відміну від інших живих організмів, людина наділена здатністю до свідомого осмислення стану довкілля й суспільних процесів, а також до наукового пізнання закономірностей їх функціонування та розвитку. Проте здобуті наукові знання не завжди стають основою практичної діяльності, оскільки часто поступаються прагненню швидкої економічної вигоди. У процесі безконтрольного використання природних ресурсів і перетворення довкілля людство істотно змінює структуру біосфери, втручаючись у природні механізми її саморегуляції. Наслідком цього є виникнення численних екологічних проблем – від локальних порушень екосистем до масштабних регіональних криз, що в перспективі можуть перерости у глобальні катастрофічні явища. За таких умов особливого значення набуває духовне й культурне оновлення українського суспільства, а також його інтеграція у світовий постіндустріальний простір на засадах екологічної відповідальності (В.Горбулін [1]).

Подолання сучасних екологічних викликів, збереження здоров'я населення та забезпечення безпечного середовища життя вимагають глибоких перетворень у політичній, економічній, соціальній та освітній сферах. Йдеться про формування нової моделі взаємодії людини з природою, заснованої на принципах відповідальності, збалансованості й довгострокового мислення. Важливу роль у цьому процесі відіграє освіта, яка має сприяти становленню еколого-валеологічної культури особистості (Ю. Бойчук [2, с.23-57]).

Формування такої культури передбачає виховання свідомого ставлення до довкілля, дбайливого використання природних ресурсів та відповідального

ставлення до власного здоров'я. Це безпосередньо пов'язано з реалізацією концепції сталого розвитку України, що орієнтується на гармонійне поєднання економічного зростання, соціального добробуту й збереження природної рівноваги. У цьому контексті особлива місія покладається на вчителя, адже саме його професійна компетентність, світоглядні орієнтири та рівень еколого-валеологічної культури значною мірою визначають формування відповідальних громадян майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-валеологічне виховання посідає важливе місце у системі загальної та професійної підготовки майбутніх учителів біології. Воно спрямоване на формування особистості педагога, здатного до саморозвитку, творчої самореалізації та відповідальної професійної діяльності. Підсумком такого процесу є становлення еколого-валеологічної культури – цілісної характеристики особистості, що визначає готовність до здійснення ефективної еколого-валеологічної діяльності, виступає показником професійної компетентності та орієнтиром для подальшого самовдосконалення.

Сформованість цієї культури у майбутніх учителів біології безпосередньо впливає на їхню здатність сприяти гармонійній взаємодії молоді з природним і соціальним середовищем. Вона визначає успішність соціально-природної адаптації учнів, формування у них відповідального ставлення до власного здоров'я та довкілля, а також розвиток навичок здоров'язбережувальної та екологічно безпечної поведінки.

Для розвитку теорії й практики еколого-валеологічної підготовки педагогів особливе значення має міжнародний досвід країн, що стикаються з екологічними проблемами. У таких державах питання впливу довкілля на стан здоров'я людини інтегруються до змісту спеціальних курсів із формування культури здоров'я, які викладаються як у закладах загальної середньої, так і вищої освіти. Освітні технології при цьому орієнтовані не лише на засвоєння

знань, а й на практичну діяльність щодо збереження здоров'я, формування активної громадянської позиції та відповідальності за охорону й поліпшення стану навколишнього середовища.

Сьогодні у вітчизняній педагогічній науці сформовано ґрунтовну теоретико-методичну базу досліджень еколого-валеологічної освіти, що охоплює проблеми формування екологічної культури й свідомості, валеологічної та екологічної компетентності, професійної підготовки майбутніх учителів і фахівців різних галузей, а також інтеграцію інноваційних та інформаційних технологій у цей процес. Проблема еколого-валеологічного виховання та освіти розглядається комплексно – у вимірі формування екологічної культури, екологічної свідомості, валеологічної компетентності та професійної підготовки майбутніх педагогів і фахівців різних галузей. Зокрема, Ю. Бойчук [2] у монографії «Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя» обґрунтував теоретико-методичні засади формування еколого-валеологічної культури педагога, розкрив її структуру, компоненти та педагогічні умови становлення у процесі професійної підготовки. Проблему природничо-наукової підготовки майбутніх екологів, методологічні основи формування їхньої професійної компетентності досліджувала Г. Білецька [3], яка визначила концептуальні підходи до модернізації змісту екологічної освіти у вищій школі. Питання формування валеологічної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки розкрито у працях О.Бондаренко [4], яка обґрунтувала педагогічні умови й модель формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів. Формування екологічної культури студентів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності досліджувала Т. Вайда [5], акцентуючи на практико-орієнтованих формах роботи як чиннику екологічного виховання. Підготовку майбутніх учителів технологій до екологічного виховання учнів основної школи у процесі вивчення фахових дисциплін проаналізувала В. Глуханюк [6], визначивши зміст, форми і методи інтеграції

екологічної складової у професійну освіту. Особливості формування екологічної свідомості студентів різних напрямів підготовки (гуманітарного і технічного) досліджувала О. Грезе [7], звертаючи увагу на психологічні аспекти екологічного виховання.

Використання інноваційних технологій у формуванні екологічної компетентності обґрунтував С. Грищенко [8], дослідив можливості геоінформаційних технологій у підготовці майбутніх інженерів гірничого профілю. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання розкрила О. Гуренкова [9], визначивши організаційно-педагогічні умови цього процесу.

Інтегрований підхід до формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя представлено у дослідженнях Л. Дрожик [10], яка акцентувала на міждисциплінарній інтеграції знань. Підготовку майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів обґрунтувала Н. Казанішена [11], зосередивши увагу на методичному забезпеченні цього процесу. Валеологічну підготовку майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти досліджувала. Проблему формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики розкрила Н. Куриленко [12], обґрунтувавши методичну систему інтеграції екологічних знань у предмет природничого циклу. Підготовку майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів досліджувала О.Адеєва [13], визначивши педагогічні умови формування їхньої професійної готовності.

Проте актуальність дослідження теоретико-методичних аспектів підготовки майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи діяльності психолога очевидна з ряду причин: недостатня теоретична обґрунтованість питання щодо формування еколого-валеологічної культури розвитку майбутніх учителів біології; гостра необхідність у формуванні нових кадрів, вільних та

ініціативних, професіоналів-креативів, морально розвинених, оскільки лише такий фахівець може надати необхідно психологічну підтримку, має здатність до саморозвитку, самовдосконалення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що проблема формування готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи розроблена частково та має фрагментарний характер. Попри наявність окремих напрацювань, у науковій літературі відсутнє цілісне теоретичне обґрунтування структури такої готовності, зокрема недостатньо чітко визначено її компоненти, показники та критерії сформованості. Недостатньо розробленою залишається й педагогічна модель формування готовності в умовах професійної підготовки у закладах вищої освіти. Спостерігається обмежена інтеграція екологічного та валеологічного складників у змісті фахових дисциплін, що зумовлює розрізненість знань і вмінь студентів та ускладнює формування цілісного бачення еколого-валеологічного виховання. Належної уваги потребує впровадження міждисциплінарного підходу, який забезпечував би поєднання біологічних, педагогічних, психологічних і соціальних аспектів професійної діяльності майбутнього вчителя. Невирішеними залишаються питання визначення ефективних педагогічних умов, форм і технологій підготовки студентів до здійснення еколого-валеологічного виховання в основній школі, а також удосконалення змісту й організації педагогічної практики з відповідним спрямуванням. Окремою проблемою є розроблення дієвого інструментарію діагностики рівня сформованості готовності майбутніх учителів до зазначеної діяльності. Крім того, недостатньо дослідженим залишається аспект формування ціннісних орієнтацій, екологічної культури та особистісної відповідальності майбутніх педагогів як підґрунтя їхньої професійної діяльності. Усе це зумовлює потребу в науковому обґрунтуванні та впровадженні цілісної системи формування готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного

виховання учнів основної школи відповідно до сучасних освітніх і суспільних викликів (О.Пинзеник [14]).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування змісту та визначення структурних компонентів готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи.

Завданнями є:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми підготовки майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів.
2. Уточнити сутність і зміст понять «еколого-валеологічне виховання», «готовність майбутнього вчителя біології до еколого-валеологічного виховання учнів».
3. Визначити та теоретично обґрунтувати структурні компоненти готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи.
4. Охарактеризувати критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне осмислення феномену готовності до еколого-валеологічного виховання передбачає розкриття її сутнісних характеристик та структурних компонентів.

Проблема готовності у психолого-педагогічній літературі є однією з ключових у дослідженні розвитку особистості, навчальної діяльності та професійного становлення. Вона розглядається як складне, багатокомпонентне утворення, що визначає успішність діяльності людини в певних умовах. У психолого-педагогічній літературі (І. Бех [15], О. Мармаза [16], О. Бондарчук [17], В. Мосаалець [18] «готовність» трактується як: стан мобілізації психофізіологічних систем особистості; інтегральна якість особистості;

сукупність знань, умінь, навичок і мотивації до діяльності; психологічна установка на виконання певних дій.

Розглянемо структурні компоненти готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи: когнітивний, аксіологічний, результативний, саморегуляційний

Когнітивний компонент є провідною складовою структури готовності майбутніх учителів біології до здійснення еколого-валеологічного виховання учнів основної школи, оскільки саме він забезпечує теоретичну основу педагогічної діяльності, формує світоглядні орієнтири та визначає якість професійних рішень учителя. Зміст когнітивного компонента охоплює систему наукових знань, необхідних для ефективної організації еколого-валеологічного виховання, та передбачає усвідомлення взаємозв'язків між природним середовищем, здоров'ям людини й освітнім процесом (М. Гончаренко [19]).

Це не просто накопичення фактів чи окремих понять, а здатність оперувати системними категоріями екології та валеології, інтегрувати біологічні знання з педагогічною практикою та розглядати їх у широкому соціокультурному та професійному контексті. За цією ознакою майбутній учитель біології має розвинути теоретичну обґрунтованість екологічної компетентності, що включає знання фундаментальних законів природознавства, принципів сталого розвитку і здоров'язбереження, а також розуміння їхнього педагогічного значення для формування в учнів екологічної свідомості і здорових життєвих стратегій. (Н. Коцур [20]). Така система знань дозволяє не лише пояснювати природні явища, а й інтерпретувати їх у зв'язку з освітніми цілями, аналізувати взаємозалежності природи і людини, прогнозувати наслідки певних дій та проєктувати освітні ситуації, що сприяють формуванню екологічної та валеологічної культури у школярів. Цю ідею підкреслюють сучасні дослідження з екологічної компетентності майбутніх педагогів, де когнітивний компонент виступає як основа для розвитку екологічної культури

вчителя та його здатності інтегрувати знання в практичну діяльність й педагогічні рішення (В. Бобрицька [21]).

Когнітивний компонент зумовлює розуміння майбутнім учителем біології закономірностей взаємодії людини і природи на основі гуманістичного світогляду означає усвідомлення майбутнім учителем не лише фактичних зв'язків між суспільством і довкіллям, а й принципових закономірностей взаємодії людської діяльності з біосферою в цілісному, ціннісно-свідомісному вимірі (В. Бардов [22]). Це розуміння базується на гуманістичній парадигмі - тобто на погляді, що людина є відповідальним учасником природних процесів і водночас невід'ємною частиною екосистеми, здатною не лише до експлуатації природних ресурсів, а насамперед до їх збереження і розумної взаємодії. Такий світогляд формує не утилітарне чи прагматичне ставлення до природи, а ціннісно-аксіологічне сприйняття природи як цінності, що має власну цінність і права на існування, що є суттю гуманізму в екологічному контексті (А. Шумілова [23]).

Розуміння закономірностей взаємодії людини і природи на основі гуманістичного світогляду в структурі когнітивного компонента полягає у системному, ціннісно-обґрунтованому знанні природних і соціальних закономірностей, яке підкріплене морально-етичними орієнтаціями, що стимулюють відповідальну поведінку людини у світі природи. Це знання виступає теоретичною основою для формування екологічної і валеологічної культури майбутнього учителя і визначає якість його педагогічних рішень у виховному процесі.

До структури когнітивного компонента входить показник професійних знань вікових особливостей учнів основної школи та методик формування готовності до еколого-валеологічного виховання відображає здатність майбутнього вчителя біології усвідомлювати психофізіологічні, когнітивні та соціально-психологічні особливості учнів підліткового віку й на цій основі

науково обґрунтовано добирати зміст, форми та методи еколого-валеологічного виховання. Йдеться не лише про загальне знання вікової психології, а про професійну інтерпретацію вікових характеристик школярів у контексті формування екологічної свідомості та здоров'язбережувальної поведінки. Учні основної школи перебувають у періоді інтенсивного особистісного становлення, розвитку абстрактного мислення, формування ціннісних орієнтацій і світоглядних переконань, що створює сприятливі умови для засвоєння уявлень про взаємозв'язок людини, природи та власного здоров'я. Саме тому майбутній учитель має володіти знаннями про вікову динаміку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та мотивації підлітків, що дозволяє йому педагогічно доцільно організовувати еколого-валеологічне виховання.

У структурі цього когнітивного компонента важливе місце посідає знання методик формування готовності учнів до еколого-валеологічної діяльності, які передбачають інтеграцію екологічного та валеологічного змісту в навчання біології, використання активних і особистісно орієнтованих методів навчання, проблемно-пошукових завдань, проєктної діяльності та практико-зорієнтованих форм роботи. Усвідомлення вікових особливостей школярів дає змогу вчителю адекватно дозувати навчальне навантаження, враховувати рівень сформованості абстрактного мислення, потребу підлітків у самоствердженні та соціальній значущості, що підвищує ефективність виховного впливу. У педагогічних дослідженнях наголошується, що результативність екологічного та валеологічного виховання значною мірою залежить від узгодженості методичних прийомів із віковими можливостями учнів, адже саме в основній школі закладаються основи екологічної культури, відповідального ставлення до здоров'я та усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля. Професійні знання вікових особливостей учнів основної школи та методик формування їх готовності до еколого-валеологічного виховання забезпечують науково обґрунтований, педагогічно доцільний і психологічно виважений

характер діяльності майбутнього вчителя біології. Цей показник визначає рівень його здатності проектувати освітній процес з урахуванням вікових закономірностей розвитку особистості учня та спрямовувати навчально-виховну діяльність на формування екологічної і валеологічної культури школярів (О. Мельник [24]). Отже когнітивному компоненту в структурі готовності майбутніх учителів біології до здійснення еколого-валеологічного виховання учнів основної школи відповідає інтелектуально-світоглядний критерій, з такими показниками система еколого-валеологічних та біологічних знань на рівні понять та категорій; розуміння закономірностей взаємодії людини і природи на основі гуманістичного світогляду; професійні знання вікових особливостей учнів основної школи методик формування готовності до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи).

Аксіологічний компонент у структурі готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи. У структурі професійної готовності майбутніх учителів біології до здійснення еколого-валеологічного виховання учнів основної школи провідне місце посідає аксіологічний компонент, який відображає систему ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів та смислових установок особистості педагога щодо природи, здоров'я людини, навколишнього середовища та відповідального способу життя. Важливим є усвідомлення соціальної значущості еколого-валеологічного виховання, що відображає сформованість у педагога стійкого переконання щодо важливої ролі еколого-валеологічного виховання у сучасному суспільстві та його визначального впливу на збереження здоров'я людини, навколишнього середовища й забезпечення сталого розвитку. Усвідомлення соціальної значущості цього виду виховання передбачає розуміння його не як додаткового або факультативного напрямку педагогічної діяльності, а як соціально необхідної та ціннісно зумовленої складової освітнього процесу, спрямованої на формування відповідальної, екологічно свідомої та здоровоорієнтованої

особистості. Майбутній учитель біології, який усвідомлює соціальну значущість еколого-валеологічного виховання, сприймає його як важливий чинник подолання глобальних екологічних проблем, зниження рівня захворюваності, формування культури здорового способу життя та гармонізації взаємин між людиною і природою.

Таке усвідомлення ґрунтується на ціннісному ставленні до природи й здоров'я як універсальних соціальних і гуманістичних цінностей та проявляється у внутрішній мотивації педагога до здійснення відповідної виховної діяльності. У педагогічній науці наголошується, що саме ціннісне прийняття соціальної значущості екологічного й валеологічного виховання забезпечує особистісну зацікавленість учителя в реалізації виховних завдань, перетворює зовнішні вимоги освітніх стандартів на внутрішні переконання та професійні смисли. Усвідомлення суспільної важливості цього напрямку виховання сприяє формуванню відповідального ставлення до власної педагогічної місії, готовності впливати на світогляд і поведінку учнів, формуючи в них екологічну культуру та ціннісне ставлення до здоров'я (С.Свириденко [25]).

У педагогічній науці підкреслюється, що саме ціннісне ставлення педагога до екологічних і здоров'язбережувальних ідей є визначальним чинником ефективності виховного впливу, оскільки цінності передаються не лише через знання, а й через особистісний приклад, емоційне ставлення та стиль педагогічної взаємодії. Позитивне ставлення до цих цінностей формує у майбутнього вчителя внутрішню мотивацію до реалізації еколого-валеологічного виховання, перетворюючи його з формального обов'язку на усвідомлену професійну потребу. Воно ґрунтується на гуманістичних засадах освіти, які розглядають природу і здоров'я людини як базові цінності цивілізаційного розвитку та необхідну умову збереження життя і благополуччя суспільства.

У процесі професійної підготовки позитивне ставлення до екологічних і здоров'язбережувальних цінностей сприяє формуванню у майбутніх учителів біології цілісної ціннісної позиції, що поєднує екологічну відповідальність, турботу про власне здоров'я та здоров'я інших і готовність до виховної роботи з учнями. Такий показник є важливим маркером зрілості аксіологічного компонента готовності педагога, оскільки саме через нього забезпечується єдність особистісних переконань і професійної діяльності вчителя у сфері еколого-валеологічного виховання.

Важливим є також внутрішня мотивація до професійної діяльності у сфері еколого-валеологічного виховання, що відображає глибину особистісного прийняття майбутнім учителем біології цілей, цінностей і смислів відповідної педагогічної діяльності та готовність реалізовувати її на основі внутрішніх переконань, а не лише зовнішніх вимог освітніх стандартів чи професійних обов'язків. Внутрішня мотивація проявляється у стійкому прагненні педагога здійснювати еколого-валеологічне виховання як значущу складову власної професійної самореалізації, у зацікавленості змістом цієї діяльності та усвідомленні її суспільної й особистісної цінності. Вона формується на основі поєднання професійних інтересів, ціннісних орієнтацій та позитивного емоційного ставлення до екологічних і здоров'язбережувальних ідей, що забезпечує активну й відповідальну позицію вчителя у виховному процесі (Т. Костюченко [26]).

У педагогічній психології внутрішня мотивація розглядається як провідний чинник ефективності професійної діяльності, оскільки саме вона зумовлює ініціативність, творчий підхід і стійкість педагога до професійних труднощів. Для майбутнього вчителя біології внутрішня мотивація до еколого-валеологічного виховання означає прагнення не лише транслявати відповідні знання, а й реалізовувати виховний вплив через особистий приклад, ціннісну позицію та педагогічну взаємодію з учнями. Така мотивація сприяє переходу від

формального виконання виховних функцій до усвідомленої професійної діяльності, орієнтованої на формування в учнів відповідального ставлення до природи та власного здоров'я.

У системі професійної підготовки майбутніх учителів біології внутрішня мотивація виступає інтегровальним елементом аксіологічного компонента готовності, оскільки забезпечує єдність ціннісних переконань і практичної діяльності педагога. Вона визначає спрямованість професійного саморозвитку, готовність до вдосконалення методик еколого-валеологічного виховання та здатність підтримувати сталий інтерес до цієї сфери педагогічної діяльності. Саме внутрішня мотивація надає професійній діяльності особистісного смислу й забезпечує її гуманістичну спрямованість. Отже аксіологічному компоненту в структурі готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи відповідає мотиваційно-ціннісний критерій, з показниками усвідомленні соціальної значущості еколого-валеологічного виховання; позитивному ставленні до екологічних і здоров'язбережувальних цінностей; внутрішній мотивації до професійної діяльності в цій сфері.

Результативний компонент готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи відображає здатність і вміння ефективно здійснювати професійно-педагогічну діяльність, спрямовану на формування в учнів екологічної свідомості, культури здоров'я та відповідального ставлення до власного здоров'я і довкілля. Складником результативного компонента є уміння проєктувати та реалізовувати еколого-валеологічні виховні заходи у межах результативного компонента готовності майбутніх учителів біології, що відображає здатність педагога переводити теоретичні знання, ціннісні орієнтації та мотиваційні установки у конкретну, цілеспрямовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування в учнів екологічної свідомості, культури здоров'я та відповідального ставлення до довкілля. Це уміння передбачає володіння комплексом професійно-педагогічних

дій, що включають аналіз освітніх і виховних завдань, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів основної школи, добір адекватного змісту, форм, методів і засобів еколого-валеологічного виховання, а також прогнозування очікуваних результатів виховної роботи (Т. Бойченко [27]).

У структурі професійної готовності майбутнього вчителя біології уміння проєктувати та реалізовувати еколого-валеологічні виховні заходи є показником сформованості його педагогічної компетентності та професійної зрілості, оскільки поєднує в собі здатність до педагогічного прогнозування, організації діяльності учнів і рефлексії результатів власної роботи. Цей показник засвідчує готовність педагога діяти самостійно, творчо й відповідально в реальних умовах освітнього процесу та забезпечує практичну реалізацію цілей еколого-валеологічного виховання в основній школі.

Показник застосування здоров'язбережувальних і екологічно орієнтованих педагогічних технологій у структурі результативного компонента готовності майбутніх учителів біології відображає їх здатність цілеспрямовано й педагогічно доцільно використовувати сучасні освітні технології, спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я учнів і формування екологічно відповідальної поведінки. Йдеться про практичну реалізацію здоров'язбережувального та екологічного підходів в освітньому процесі, що передбачає інтеграцію відповідного змісту, методів і форм роботи в навчальну й виховну діяльність з біології. Застосування таких технологій ґрунтується на розумінні педагогом впливу освітнього середовища на фізичне, психічне та соціальне здоров'я учнів, а також на усвідомленні необхідності формування в них навичок безпечної, екологічно доцільної та здоровоорієнтованої поведінки. У педагогічній науці здоров'язбережувальні технології розглядаються як система організаційно-педагогічних, дидактичних і психолого-педагогічних заходів, що забезпечують оптимальні умови навчання без шкоди для здоров'я учнів.

Для майбутнього вчителя біології це означає вміння добирати й реалізовувати такі педагогічні технології, які поєднують навчальний зміст із формуванням культури здоров'я, екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля. Екологічно орієнтовані педагогічні технології, у свою чергу, спрямовані на активне залучення учнів до пізнання екологічних проблем, осмислення взаємозв'язків у системі «людина – природа – здоров'я» та набуття практичного досвіду екологічно доцільної діяльності. Вони реалізуються через проєктну, дослідницьку, інтерактивну та практико-орієнтовану діяльність, що підвищує рівень усвідомленості й особистісної значущості екологічних і здоров'язбережувальних ідей для учнів.

Застосування здоров'язбережувальних і екологічно орієнтованих педагогічних технологій є показником професійної зрілості та практичної готовності майбутнього вчителя біології, оскільки потребує не лише знань і мотивації, а й уміння організовувати освітній процес відповідно до сучасних вимог, створювати безпечне освітнє середовище та забезпечувати гармонійний розвиток особистості учня. Цей показник засвідчує здатність педагога реалізовувати цілі еколого-валеологічного виховання на практиці, перетворюючи їх на реальний результат освітньої діяльності в основній школі. Показник інтеграція змісту біології з екологічною та валеологічною проблематикою для самооздоровлення у структурі діяльнісно-практичного критерію результативного компонента готовності майбутніх учителів біології відображає їх здатність цілісно поєднувати навчальний матеріал біології з екологічними й валеологічними знаннями, спрямованими на формування в учнів усвідомленого ставлення до власного здоров'я та навколишнього середовища. Така інтеграція передбачає не механічне доповнення змісту уроків окремими фактами екологічного чи валеологічного характеру, а системне включення ідей самооздоровлення, здорового способу життя та екологічної безпеки у вивчення

біологічних закономірностей, що забезпечує практичну значущість навчання для учнів основної школи(А. Льовочкіна [28]).

У практичній діяльності вчителя інтеграція змісту біології з екологічною та валеологічною проблематикою реалізується через добір навчальних тем, прикладів, практичних і дослідницьких завдань, спрямованих на аналіз впливу екологічних чинників на здоров'я людини, формування уявлень про профілактику захворювань і розвиток навичок відповідального ставлення до власного організму. Такий підхід сприяє формуванню в учнів не лише предметних знань, а й життєвих компетентностей, пов'язаних із самооздоровленням, екологічною безпекою та свідомим вибором здорового способу життя. Отже, цей показник засвідчує готовність майбутнього вчителя біології реалізовувати еколого-валеологічне виховання на практиці через інтеграцію змісту навчання та спрямованість освітнього процесу на особистісно значущі результати.

Результативному компоненту готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи відповідає діяльнісно-практичний критерій, з відповідними показниками уміння проєктувати та реалізовувати еколого-валеологічні виховні заходи; застосування здоров'язбережувальних і екологічно орієнтованих педагогічних технологій; інтеграція змісту біології з екологічною та валеологічною проблематикою для самооздоровлення. Саморегуляційний компонент в структурі готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи забезпечує усвідомлення, аналіз і корекцію власної педагогічної діяльності у сфері формування екологічної культури та збереження здоров'я школярів. Цей компонент виступає системоутворювальним чинником професійного саморозвитку майбутнього педагога, оскільки спрямований на осмислення результатів навчально-виховного процесу, оцінювання рівня сформованості еколого-валеологічних компетентностей учнів і власної

педагогічної готовності. Здатність до самоаналізу власної педагогічної діяльності полягає у системному усвідомленні педагогом як процесуальних, так і результативних аспектів своєї педагогічної практики з еколого-валеологічного виховання. Вона передбачає не лише опис дій, що здійснюються під час організації навчально-виховного процесу, а й глибоке рефлексивне осмислення їхньої ефективності щодо формування екологічної культури та компетентностей збереження здоров'я учнів основної школи (Л. Іванова [29]).

Такий самоаналіз охоплює критичну оцінку використаних методів і прийомів, компетентнісного рівня досягнень школярів, відповідності педагогічних рішень віковим та психологічним особливостям учнів, взаємодії з батьками та колегами, а також здатність коригувати власні дії на основі отриманих результатів. Він сприяє усвідомленню власних сильних сторін і зон для розвитку, формує здатність до самокритики, планування професійного вдосконалення і адаптації до нових освітніх викликів. Як компонент саморегуляції, самоаналіз стає основою рефлексивної компетентності педагога і впливає на підвищення якості екологічно-валеологічної освіти в цілому. Здатність до самоаналізу власної педагогічної діяльності полягає у системному усвідомленні педагогом як процесуальних, так і результативних аспектів своєї педагогічної практики з еколого-валеологічного виховання. Вона передбачає не лише опис дій, що здійснюються під час організації навчально-виховного процесу, а й глибоке рефлексивне осмислення їхньої ефективності щодо формування екологічної культури та компетентностей збереження здоров'я учнів основної школи. Такий самоаналіз охоплює критичну оцінку використаних методів і прийомів, компетентнісного рівня досягнень школярів, відповідності педагогічних рішень віковим та психологічним особливостям учнів, взаємодії з батьками та колегами, а також здатність коригувати власні дії на основі отриманих результатів. Він сприяє усвідомленню власних сильних сторін і зон для розвитку, формує здатність до самокритики, планування професійного

вдосконалення і адаптації до нових освітніх викликів. Як компонент саморегуляції, самоаналіз стає основою рефлексивної компетентності педагога і впливає на підвищення якості екологічно-валеологічної освіти в цілому.

Готовність до професійного самовдосконалення виявляється у прагненні майбутнього вчителя біології до постійного розвитку власної педагогічної компетентності у сфері еколого-валеологічного виховання учнів основної школи. Вона передбачає усвідомлення необхідності безперервного оновлення професійних знань, умінь і навичок відповідно до сучасних вимог екологічної освіти та здоров'язбережувальної педагогіки, а також здатність самостійно визначати напрями власного професійного зростання. Цей показник охоплює настанову на самонавчання, самоосвіту та саморозвиток, відкритість до інноваційних педагогічних ідей, технологій і методів еколого-валеологічного виховання, готовність до впровадження нових форм організації навчально-виховного процесу. Професійне самовдосконалення ґрунтується на рефлексії результатів власної діяльності, критичному ставленні до рівня власної педагогічної готовності, умінні визначати прогалини у професійній підготовці та цілеспрямовано працювати над їх подоланням. Така готовність сприяє підвищенню ефективності педагогічної діяльності, забезпечує особистісно-професійне зростання майбутнього вчителя та виступає важливим чинником сталого розвитку еколого-валеологічного виховання учнів. Саморегуляційному компоненту готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи відповідає рефлексивно-оцінний критерій з показниками: здатність до самоаналізу власної педагогічної діяльності; оцінювання результатів еколого-валеологічного виховання учнів; готовність до професійного самовдосконалення.

Готовність майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи визначаємо як інтегративну особистісно-професійну якість, що виявляється у здатності та стійкій спрямованості педагога

ефективно здійснювати цілеспрямований освітньо-виховний процес, спрямований на формування в учнів екологічної свідомості, ціннісного ставлення до природи і власного здоров'я, екологічно та валеологічно доцільної поведінки. Ця готовність формується в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти та передбачає єдність знань, цінностей, мотивів, умінь і практичного досвіду, необхідних для реалізації еколого-валеологічного виховання в умовах сучасної основної школи.

Висновки. Таким чином, готовність майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи формується шляхом цілеспрямованої інтеграції теоретичної, ціннісної та практичної складових професійної підготовки у закладі вищої освіти. Вона забезпечується через поєднання ґрунтовних еколого-біологічних і валеологічних знань, усвідомлення їх світоглядного та соціального значення, формування внутрішньої мотивації до реалізації ідей сталого розвитку, а також набуття досвіду проєктування й упровадження еколого-валеологічних виховних заходів у практиці основної школи.

Ефективність цього процесу досягається за умови реалізації визначених критеріїв (інтелектуально-світоглядного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-практичного, рефлексивно-оцінного), що конкретизуються відповідними показниками та рівнями сформованості (високим, достатнім, середнім, низьким). Саме комплексний розвиток когнітивного, аксіологічного, результативного та саморегуляційного компонентів забезпечує становлення інтегративної особистісно-професійної якості педагога. Формування готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання відбувається через системну організацію професійної підготовки, спрямованої на єдність знань, цінностей, мотивів, умінь і досвіду діяльності, що дозволяє педагогу ефективно формувати в учнів екологічну свідомість, відповідальне ставлення до довкілля та

власного здоров'я, здатність до екологічно й валеологічно доцільної поведінки в умовах сучасного суспільства.

Перспективами подальших наукових розвідок у сфері готовності майбутніх учителів біології до еколого-валеологічного виховання учнів основної школи ми вважаємо удосконалення методик підготовки педагогів через розробку та апробацію інноваційних освітніх програм, які інтегрують екологічну, валеологічну та біологічну проблематику, впровадження результатів наукових досліджень у практику, тобто зосереджуються на інтеграції теоретичних знань, практичних підходів і дослідницької діяльності для підвищення ефективності професійної підготовки педагогів у контексті сталого розвитку та здоров'язбережувальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ». 2007. 592 с.
2. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя теоретико-методичні аспекти. *Університетська книга*. 2008.
3. Білецька Г. А. Теоретичні і методичні засади природничо-наукової підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах. 2015. 528 с.
4. Бондаренко О. В. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки. 2008. 20 с.
5. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності. 1998. 226 с.
6. Глуханюк О. В. Підготовка майбутнього вчителя технологій до екологічного виховання учнів основної школи у процесі вивчення фахових дисциплін. 2011. 261 с.

7. Грезе Н. В. Особливості формування екологічної свідомості у студентів гуманітарного та технічного напрямів підготовки. 2009. 20 с.
8. Грищенко С. М. Геоінформаційні технології як засіб формування екологічної компетентності майбутніх інженерів гірничого профілю. 2015. 21 с.
9. Гуренкова О. В. Формування екологічної компетентності майбутніх фахівців водного транспорту в умовах кредитно-модульної системи навчання. 2009. 20 с.
10. Дрожик Л. В. Інтегрований підхід до формування еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя. *Актуальні проблеми державного управління педагогіки та психології*. 2015. Вип. 1, Т. 3. С. 29–32.
11. Казанішена О. В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до екологічного виховання молодших школярів. 2011. 256 с.
12. Куриленко Н. В. Формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики. 2015. 20 с.
13. Адєєва О. В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. 2009. 211 с.
14. Пинзеник О. М., Кухта М. І. Формування валеологічної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти в процесі самостійної роботи. 2021. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/78/13.pd>
15. Бех І. Д. Від волі до особистості. *Україна-Віта*. 1995. 202 с.
16. Мармаза О. Готовність педагогів до інноваційної діяльності як управлінська проблема. *Педагогічні науки теорія історія інноваційні технології*. 2025. № 2(142). С. 180–192.
17. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності. *Наук. світ*. 2008. 318 с.
18. Москалець В. П. Проблема вивчення поняття готовність до професійної діяльності у психології. *Вісник Національного університету*

оборони України. 2014. Вип. 4. С. 268–273. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_4_48

19. Гончаренко М. С. Валеологія в схемах. *Бурун Книга*. 2005. 208 с.
20. Коцур Н. І., Товкун Л. П. Валеологія підручник Частина II. *Домбровська Я. М.* 2019. 458 с.
21. Бобрицька В. І. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів. *Поліграф центр Скайтек*. 2006. 432 с.
22. Гігієна та екологія навчальний посібник / за ред. В. Г. Бардова. *Нова Книга*. 2006. 720 с.
23. Шумілова А. В. Формування екологічної свідомості школярів еколого-освітніми заходами НПП Слобожанський. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна серія Екологія*. 2015. Вип. 13. С. 104–111.
24. Мельник О. Системний підхід до формування культури здоров'я учасників навчально-виховного процесу. *Початкова школа*. 2015. С. 14–16.
25. Свириденко С. О. Формування ціннісних орієнтацій як чинник духовного здоров'я особистості. *Проблеми освіти*. 2022. Вип. 29. С. 72–78.
26. Костюченко Т. М. Сутність та структура здоров'язберезувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка Педагогічні науки*. 2015. № 2(291). С. 174–181.
27. Бойченко Т. Валеологія мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. С. 1–14.
28. Львовчкіна А. М. Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді. URL: <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Львовчкіна%20А.%20М..pdf>
29. Іванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів з позицій здоров'язберігаючої освіти. *Реалізація здорового способу життя сучасні підходи*. 2005. С. 489–493.